

захавання і пашырэння яе праз перавыданні класікі і друк актуальных новых тэкстаў, праз стварэнне новых каштоўнасцяў.

І яшчэ адно. Беларускія эмігранты амаль не пакінулі сведчанняў пра тое, што яны чыталі. Разгляданы канвалют як раз сведчыць пра тое, якія выданні былі запатрабаваныя, лічыліся важнымі ў чытача, павінны былі стаяць на паліцы. Гэта сведчанне чытацкіх зацікаўленняў перамешчаных асобаў, чытацкай культуры беларусаў паваеннай эміграцыі.

ЛІТАРАТУРА

1. **Вініцкі, А.** Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939-1951 гадах / Алесь Вініцкі. – Лос Анжэлес, 1968. – Ч. 1.- 290 с.
2. **Гардзjenка, Н.** Беларусы ў Вялікабрытаніі / Наталья Гардзjenка. – Менск, 2010. 620 с.
3. **Сводный** электронный каталог библиотек Беларуси [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unicat.nlb.by>. – Дата доступа: 09.03.2018.
4. **Kipel, Vitaut, Kipel, Zora.** Belarusian Publishing in the West: A Bibliography / Published by Belarusian Institute of Arts and Sciences; Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. – New York ; Warsaw, 2006. – XVI + 841 p.

The text is dedicated to a unique book copy, which is currently stored in the Belarusian State Archives-Museum of Literature and Art. This is a convolute of 11 editions of 1946–1948, printed in the camps for displaced persons. Some of the books included in the convolute are not found in the libraries of Belarus. The rare post-war emigration publications preserved in this way represent the interests of readers of that time.

Ліс М.М. (Мінск)

РУКАПІСНЫ ЗБОРНІК «ВЫНАХАДЫ» З ФОНДУ ЦЭНТРАЛЬНАЙ НАВУКОВАЙ БІБЛІЯТЭКІ ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА НАЦЫЯНАЛЬНАЙ АКАДЭМІІ НАВУК БЕЛАРУСІ

Адзел рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (далей – Цэнтральная навуковая бібліятэка НАН Беларусі) з'яўляецца захавальнікам цікавых і разнастайных дакументаў, якія маюць гістарычную, навуковую і культурную каштоўнасць, складаюць частку нацыянальнай і агульнасусветнай кніжнай і рукапіснай спадчыны. У яго складзе – найкаштоўнейшыя кніжныя выданні XV–XX стст., сярод якіх лепшыя ўзоры мастацкай і навуковай кнігі Заходняй і Усходняй Еўропы, у тым ліку інкунабулы, прыжыццёвыя выданні класікаў, кірылічныя выданні XV – пачатку XX ст., выданні грамадзянскага друку, калекцыя па беларусазнаўстве, унікальны кніжны збор з бібліятэкі Нясвіжскай ардынацыі

князеў Радзівілаў, асабістыя бібліятэкі вядомых навукоўцаў і пісьменнікаў, іншыя рэдкія кніжныя дакументы, перыёдыка.

Другім складнікам фонду аддзела з'яўляецца яго рукапісная частка, у якую ўваходзяць фонды асабістага паходжання вядомых вучоных, пісьменнікаў, грамадска-палітычных і культурных дзеячаў, а таксама рэдкія каштоўныя дакументы XV–XX стст., аб'яднаныя ў раздзел пад назвай «Калекцыя матэрыялаў па гісторыі, навуцы, культуры» [1].

Сярод матэрыялаў «Калекцыі...» знаходзіцца цікавы, на наш погляд, дакумент – рукапісны даведнік на беларускай мове пад назваю «Вынаходы» [2]. Праца ананімнага аўтара прысвечана найважнейшым сусветным падзеям, адкрыццям і вынаходствам.

На жаль, аніякіх пазначэнняў, што маглі б праліць святло на паходжанне гэтага дакумента, адшукаць не ўдалося. Толькі на ніжнім левым форзацы захаваўся невыразны адбітак штампа неўстаноўленай букіністычнай кнігарні з пазначаным чарнілам коштам: «5 рублёў» і амаль нечытальным годам паступлення кнігі ў магазін. Магчыма, асобнік трапіў у акадэмічную бібліятэку ў 60–70-я гг. мінулага стагоддзя разам з іншымі дакументамі, набытымі ў Вільнюсе (раней – Вільня), у былых заходнебеларускіх дзеячаў. На карысць гэтага меркавання гаворыць тое, што ў Вільні 1920–1930-х гг., своеасаблівым цэнтрам заходнебеларускага грамадска-палітычнага і культурнага жыцця, жылі і працавалі на ніве нацыянальна-культурнага адраджэння шматлікія, апантаныя высакароднай ідэяй беларускія энтузіясты-асветнікі. Яны клапаціліся пра тое, каб беларусы не заставаліся ў баку ад розных падзей і з'яў, што адбываліся ў свеце, далучаліся да іх, ведалі не толькі сваю, але і сусветную гісторыю, навуку і культуру. У выніку, асабліва ў 20–30-я гг. мінулага стагоддзя, беларускімі грамадска-культурнымі арганізацыямі была выдадзена вялікая колькасць беларускіх чытанак, падручнікаў, у тым ліку перакладзеных з іншых моў, рознага кшталту даведнікаў і іншых асветніцкіх выданняў.

Непасрэдна працуючы з рукапіснымі фондамі аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі НАН Беларусі, безумоўна, у працэсе апрацоўкі матэрыялу звяртаеш ўвагу на індывідуальныя асаблівасці дакумента, у тым ліку на манеру яго напісання, почырк.

У выпадку з разгляданым асобнікам нам інтуітыўна падалося, што почырк, якім напісаны даведнік, усюсна нагадвае ўжо нешта калісьці бачанае. Правёўшы пэўную пошукавую працу, мы засяродзілі сваю ўвагу на матэрыялах з архіва культурнага і грамадскага дзеяча Заходняй Беларусі Янкі Шутовіча (1904–1973) [3]. Сярод іншых дакументаў там захоўваюцца і ўнікальныя фотаздымкі часоў Першай сусветнай вайны, зробленыя на тэрыторыі Беларусі (Віленская губ.) заходнебеларускім паэтам, пражанам, перакладчыкам, этнографам, краязнаўцам, мастаком Уладзіславам Паўлюкоўскім (1895–1955) [4].

Параўнаўшы подпісы да фотаздымкаў з альбома Уладзіслава Паўлюкоўскага і рукапісны тэкст даведніка, мы прыйшлі да высновы, што почырк разгляданых дакументаў вельмі падобны адзін да аднаго. А з гэтага вынікае, што Уладзіслаў Паўлюкоўскі з вялікай доляй верагоднасці мог з'яўляцца аўтарам згаданага даведніка, які, безумоўна, вылучаецца сваёй асветніцкай накіраванасцю.

насю. На карысць нашай гіпотэзы могуць сведчыць і разнастайныя факты з жыцця і дзейнасці гэтага неардынарнага чалавека, сціплага патрыёта сваёй Бацькаўшчыны, які зрабіў свой пасільны ўнёсак у справу беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння.

Ён змалку выказваў пэўныя здольнасці да чытання, пісання, малявання. Першыя асновы ведаў былі закладзены ў пачатковай школе ў Стоўбцах, потым была вучоба ў гарадскім вучылішчы ў Навагрудку, а таксама ў мастацкай школе ў Харкаве.

Уменне правільна, лаканічна сфармуляваць патрэбную думку, акуратны, выразны почырк вызначылі і месца яго працы – канцылярыю маёнтка князя Радзівіла.

Падчас I сусветнай вайны Паўлюкоўскі быў мабілізаваны ў армію ў штаб 530 пяхотнага Васіль-Сурскага палка, які дыслакаваўся на беларускіх землях, пераважна на Вілейшчыне. Як непасрэдны ўдзельнік вайны, У. Паўлюкоўскі быў сведкам яе антыгуманнай, разбуральнай сутнасці. Ён здымаў франтавыя будні, асобныя эпізоды ваенных дзеянняў, а таксама рэдкія хвіліны зацішша, салдацкі побыт. Дзякуючы фотаздымкам У. Паўлюкоўскага да нас дайшлі ўнікальныя сведчанні тых далёкіх ваенных часоў.

Для Уладзіслава Паўлюкоўскага вайна расцягнулася на доўгія шэсць гадоў: з фронту I сусветнай адразу трапіў на грамадзянскую, браў чынны ўдзел у савецка-польскай вайне 1919–1920 гг. За мужнасць і гераізм быў узнагароджаны двума ордэнамі Чырвонай Зоркі.

У 1920 г. пасля дэмабілізацыі вярнуўся ў родную Ініцу, а праз некалькі год перабраўся ў Вільню, дзе далучыўся да беларускага нацыянальна-адраджэнскага руху: меў дачыненне да беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (Грамада), выступаў у яе перыядычным друку (1925–1927). Як мастак афармляў беларускія календары (адрыўныя і кніжкі), у тым ліку разам з вядомымі ў Заходняй Беларусі грамадска-культурнымі дзеячамі Зоськай Верас (1892–1891), Янкам Маразовічам (1895–1938), Станіславам Станкевічам (1907–1980) удзельнічаў у падрыхтоўцы да выдання першага беларускага адрыўнога календара на 1926 год; ілюстравалі разам з мастакамі Язэпам Драздовічам (1888–1954), Міколам Васілеўскім (1904–1938) граматыку «Першыя зерняткі», лемантар «Засеўкі», складзеныя шырока вядомыя ў Заходняй Беларусі асветнікам Сяргеем Паўловічам (1875–1940); супрацоўнічаў у часопісах «Маланка» і «Шлях моладзі».

Але праца не была сталай. Каб неяк выжыць, Паўлюкоўскі вымушаны быў шукаць дадатковых заробкаў, згаджаўся на розныя работы, часам не зусім адэкватныя яго прафесійным якасцям і здольнасцям: фарбавалі сцены і падлогі, малявалі шыльды, абразкі, якія потым прадавалі на кірмашы, выразаў на лінолеуме беларускія нацыянальныя арнаменты, з дапамогаю якіх аздабляліся сцены ў памяшканнях, займаўся фатаграфіяй. Па ўспамінах яго сучаснікаў, Паўлюкоўскі бый майстрам на ўсе рукі, заўсёды вясёлы і бадзёры.

На другую палавіну 1920-х – 1930-я гг. прыпадае асноўная літаратурная дзейнасць Уладзіслава Паўлюкоўскага. Ён шмат піша для заходнебеларускага друку (газеты «Народная справа», «Наша праўда», часопісы «Авадзень», «Маланка», «Грамадзянін» і інш.), выдае асобнымі кніжкамі свае творы «Сон Гаў-

202

рылы і розныя вершы» (Вільня, 1928), «Апавяданні» (Вільня, 1929), «Клім бабаю і іншыя жарты» (Вільня, 1929). Падпісваецца уласным імем і псеўданімамі, часцей – «Улад-Ініцкі». Акрамя таго, займаецца перакладамі на беларускую мову твораў Л. Талстога, М. Зошчанкі.

Вялікую цікавасць У. Паўлюкоўскі выяўляў да беларускай этнаграфіі і фальклору, запісваў народныя песні, прыказкі, прымаўкі. У 1934 г. у часопісе «Шлях моладзі» змясціў цэлую серыю этнаграфічных эцюдаў, прысвечаных беларускаму земляробчаму календару.

Дзейная праца У. Паўлюкоўскага на ніве беларускага адраджэння не заставалася па-за ўвагай польскіх улад: у 1926 г. адбываў зняволенне на Лукішках у Вільні, у 1939 – у знакамітым канцэнтрацыйным лагеры ў Картуз-Бярозе, знаходжанне ў якім пазней падрабязна апісаў ва ўспамінах «Арышты. Бяроза і воля» (Вільня, 1940, надрукавана лацінкай).

Па вяртанні з лагера У. Паўлюкоўскі ўладкаваўся штатным супрацоўнікам у Беларускі музей імя І. Луцкевіча (1940). Пасля ліквідацыі музея ў 1945 г. ён быў прызначаны дырэктарам Літаратурнага музея імя А. Пушкіна, дзе ў жніўні 1949 года быў арыштаваны савецкімі органамі і паводле прыговору асуджаны на 10 гадоў зняволення з адбываннем тэрміну ў лагеры па-за межамі Беларусі.

У ліпені 1953 г. невылечна хворы, паралізаваны У. Паўлюкоўскі быў прывезены ў Вільню, дзе і памёр у канцы 1955 г. Пасля яго засталіся бібліятэка і некаторыя архіўныя дакументы. Кнігазбор быў перададзены ўдавой У. Паўлюкоўскага Я. Шutowічу, які на грошы ад продажу кніг паставіў помнік на магіле яе мужа. Разам з бібліятэкай да Я. Шutowіча трапілі і некаторыя дакументы з уласнага архіва У. Паўлюкоўскага, у прыватнасці, альбомы з фатаграфіямі І сусветнай вайны, якія ў 1964 г. у складзе архіва Я. Шutowіча былі набыты акадэмічнай бібліятэкай.

Спынімся падрабязней на разглядзе даведніка «Вынахады».

Дакумент уяўляе сабой асобнік сярэдняга фармату (225x155 мм), апрануты ў цвёрды кардонны пераплёт. Вечкі абклеены бежавай паперай з карычневымі вертыкальнымі рыскамі, куткі замацаваны нефарбаваным каленкорам. На спінцы, зробленай з таго ж самага каленкору, пазначана ад рукі чорным чарнілам: «*ВЫНАХАДЫ*» і побач меншым шрыфтам: «*РУКА- ПИС*». Капталы плеченыя з дзвюх нітак белага і чырвонага колеру. Ёсць верагоднасць таго, што аправа была зроблена самім аўтарам.

Час стварэння даведніка невядомы, але зыходзячы з храналагічных межаў апошняга яго раздзела, што акрэслены як «XX стагоддзе – да 1934 г.», але пададзены матэрыял заканчваецца 1933 г., можна меркаваць, што дакумент быў падрыхтаваны не пазней за 1934 г.

Кніга складаецца з 179 нenumараваных аркушаў (360 старонак), якія амаль поўнасьцю запоўнены рукапісным тэкстам на беларускай мове чорным чарнілам і часткова дапоўнены запісамі, зробленымі алоўкам. Асноўнаму матэрыялу, што непасрэдна звязаны з найважнейшымі вынаходніцтвамі і адкрыццямі, папярэднічаюць сваяасаблівыя ўступныя артыкулы пад назвай «Чалавек і культура», а таксама «Прагрэс дагістарычнай культуры», дзе ў рамках перыядызацыі сусветнай гісторыі ў сціслай форме разглядаюцца найважнейшыя археалагічныя пе-

рыяды ў гісторыі чалавецтва, а таксама працэсы, што адбываліся ў грамадстве і ў пэўнай меры ўздзейнічалі на развіццё культуры.

Асноўны матэрыял размеркаваны па некалькіх раздзелах, якія адлюстроўваюць гістарычныя эпохі – ад старажытнасці да сучаснасці. Кожны з іх мае сваю назву і падзяляецца на падраздзелы. Усе найважнейшыя вынаходствы і адкрыцці прыведзены ў храналагічным парадку ў складзе «Сынхроністычнай хронологічнай табліцы адкрыццяў, вынахадаў і развіцця навук і літаратуры». Акрамя таго, у кнігу ўключаны дадатковыя падраздзелы, такія, як «Выдатнейшыя дзяржавы», «Асобы з тытулам “Вялікага”». У канцы кнігі змешчаны алфавітны даведнік («Альфабэтычны справачнік»), у якім па алфавіце ад А да Э пададзены ўсе найважнейшыя вынаходніцтвы і адкрыцці, што знайшлі адлюстраванне ў даведніку. Замыкае працу спіс выкарыстанай літаратуры («Выкарыстаная літэратура»), які налічвае васьмнаццаць пазіцый.

Знаёмства з гэтым даведнікам дало нам падставу сцвярджаць, што аўтарам была ажыццёўлена скрупулёзная, велізарная пошукавая праца. Але мала толькі сабраць матэрыял. Каб ён набыў нейкую форму, прыгодную для успрымання, яго неабходна прывесці ў сістэму. На наш погляд, аўтару рукапіснага даведніка «Вынахады» гэта ўдалося. Канешне, у адзначанай працы можна знайсці пэўныя недахопы, з нечым паспрачацца. Але трэба ўлічваць тую акалічнасць, што даведнік рыхтаваўся на пачатку 1930-х гг. і не калектывам навукоўцаў, а адным чалавекам, энтузіястам-асветнікам, мэтай якога было сабраць разам цікавую, дакладную і карысную інфармацыю аб развіцці чалавека і грамадства, і данесці яе да беларускага насельніцтва. Працы такога кшталту перш за ўсё былі скіраваны на выкананне асветніцкай функцыі і тым самым, безумоўна, адыгрывалі пазітыўную ролю ў агульнай справе беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння.

ЛІТАРАТУРА

1. **Цэнтральная** навуковая бібліятэка Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў (ЦНБ НАН Беларусі, АРКіР). – Фонд 23. – Воп. 1. – Адз. зах. 1–1190.
2. **ЦНБ НАН Беларусі**, АРКіР. – Фонд 23. – Воп. 1. – Адз. зах. 585.
3. **ЦНБ НАН Беларусі**, АРКіР. – Фонд 1. – Воп. 1. – Адз. зах. 1–378.
4. **ЦНБ НАН Беларусі**, АРКіР. – Фонд 1. – Воп. 1. – Адз. зах. 288.

The article is dedicated to the hand-written book by an anonymous author describing the world's most important inventions and discoveries. Assumptions about the origins of this document are made.